

30 години педагогически факултет при Великотърновския
университет „Св. св. Кирил и Методий”
30 Years Faculty of Education of St. Cyril and St. Methodius
University of Veliko Turnovo

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ДИАГНОСТИЧНАТА ДЕЙНОСТ НА КЛАСНИЯ РЪКОВОДИТЕЛ

Любомира Попова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”
Педагогически факултет

Резюме. Статията представя диагностичната дейност на учителя класен ръководител. В нея се посочва, че използването на диагностични методи в образователния процес съдейства за преодоляване на различни проблеми и осигурява възможност за пълноценна изява и реализация на ученика.

Keywords: class-teacher, diagnostical activity, diagnostical methods

Съвременната образователна парадигма поставя в центъра на педагогическия процес ученика. Тя е свързана с прилагане на личностноориентиран подход за осигуряване свобода на изявите и зачитане на индивидуалните особености. В този аспект важно място в дейността на учителя класен ръководител заема диагностиката, с чиято помощ се изучава неповторимата човешка индивидуалност. Педагогическата практика показва, че използването на диагностични методи в образователния процес съдейства за преодоляване на различни трудности, проблеми и кризи в развитието на подрастващите, като същевременно дава възможност за пълноценна изява и реализация на ученика.

Диагностичните изследвания в училище могат да се извършат от психолози, лекари, социални работници, педагогически съветници, социални терапевти, учители и възпитатели и др., които се занимават със здравеопазване, отглеждане, възпитание, обучение и развитие на учениците. Но акцент в настоящото изложение се поставя върху диагностичната дейност, която учител-класен ръководител може да използва в образователния процес.

В последните години в специализираната литература са описани редица диагностични методи, които дават възможност на учителя класен ръководител да опознае неповторимата индивидуалност на своите ученици, които са уникални със своята разнообразна гама от индивидуални, физиологични, физически, психически и личностни особености. Създаването на творческо взаимодействие „учител–ученик” може да се постигне ако в основата му стои познаването на характерологичните особености, работоспособността, интересите, мотивацията и личностните качества на учениците (Батоева, 2006).

Представените диагностични методи трудно могат да бъдат подредени по значимост, тъй като в различните етапи от детското развитие всеки от методите има различна приложимост. Препоръчва се при провеждане на диагностични изследвания да се използват утвърдени диагностични методи, стандартизирани тестове, които са апробирани в практиката, за да се получат достоверни резултати, на базата на които да се направят надеждни прогностични изводи. Събирането на информация за всеки ученик е най-добре да се попълва с помощта на няколко метода, като материалите, получени при използването им, ще дадат по-задълбочена информация, предоставяща възможност за откриване на зависимости между тях. Желателно е диагностичното изследване да се извършва в естествена среда, близка до ежедневието на учениците и обичайните за тях дейности – обучение, игри, труд, общуване, като те предварително бъдат предразположени и мотивирани за това. При провеждане на изследване в мултиетническа среда е необходимо изследователят да установи владее ли се българският език от изследваните лица.

Осигуряването на предварителна информация е важно условие за успешната дейност на учителя класен ръководител. Особено значима и необходима е тази информация, когато учителят поема нов клас (най-често първи, пети, осми клас) при преминаване в следващ образователен етап или степен. В такива случаи са подходящи следните диагностични дейности:

- **запознаване с училищната документация** от изминалата учебна година – дневник, характеристика на класа. Това ориентира учителя относно нивото на учебна успеваемост и поведение на учениците;

- **събиране на предварителни сведения** – запознаване с педагогическите характеристики на учениците, събиране на сведения от учителя в предучилищната подготвителна група или от предходния клас;

- **беседа** с бившия класен ръководител или учители;

- събиране на **информация от училищното ръководство**, педагогическия съветник и ресурсния учител;

- **беседа** с родители – тя може да се проведе преди началото на учебната година. Чрез нея се придобива представа за семейната среда на ученика;

- **лична среща с ученика**, която може да се проведе в училище или в дома на ученика.

В ежедневието си работа учителят класен ръководител се сблъсква с различни проблеми, които налагат надеждно диагностициране. За тази цел той може да се консултира и да използва помагачи специалисти, но с оглед на факта, че познава най-добре своите ученици, той има възможност да се справи и сам с тази дейност. Затова в изложението се предлага характеристика на някои от най-често използваните диагностични методи, които са подходящи за часа на класа.

Наблюдението е един от основните изследователски методи в педагогиката и психологията. То представлява зрительно възприемане, регистриране и

анализ на прояви, особености и качества на лица, явления или събития. Според времетраенето се разграничават: краткотрайни и продължителни наблюдения; според обхвата се различават: индивидуални и групови наблюдения на изследваните лица; според условията и начина на провеждане: съществуват наблюдения при естествени условия на дейност и при лабораторни условия.

Характерно за наблюдението, провеждано от учителя класен ръководител е, че при него той е едновременно наблюдател и съучастник в дейността, която се извършва от наблюдаваните лица. При реализиране на този изследователски метод е необходимо предварително уточняване на целта и показателите, които ще се изследват. За отчитането им предварително се изготвят протоколи, скали, педагогически дневник и др., за да се регистрират своевременно наблюдаваните резултати.

Най-често наблюдението се използва съвместно с други методи за събиране на информация за учениците като анкета, беседа, тест. По този начин получените резултати не са изолирани, а представят една по-пълна и цялостна характеристика на изследваното лице. За да се избегне отчитането на случайни фактори, се препоръчва наблюдението да се провежда многократно при различни условия, което гарантира динамично изучаване на изследвания обект.

Подходящи параметри за наблюдение са: нивото на социализация, динамиката на поведенческите реакции, податливостта на педагогически въздействия и личностните качества на учениците.

За провеждане на целенасочени наблюдения за нуждите на класния ръководител в началното училище подходящи са част от протоколите, представени в „Педагогическа и психологическа диагностика“ (Батоева et al., 2006): протокол за наблюдение динамиката в поведението на учениците в условията на груповата работа, протокол за наблюдение качествата на личността на ученика, протокол за продължително наблюдение на характерните особености на детето и групата (класа) като цяло.

Анкетният метод се използва широко в училищната практика, а също и в редица педагогически и психологопедагогически изследвания. С негова помощ се събира информация с педагогически, социален или психологически характер за дадено лице, явление или проблем. Целта на този метод е изясняване на данни, решаване на даден въпрос. Анкетите спадат към количествените изследвания, като според вида на отговорите си биват стандартизирани, нестандартизирани и полустандартизирани.

За провеждането на този метод се изготвя анкетна карта, която съдържа: инструктаж за използването ѝ; уводна част – даваща общи сведения като възраст, пол; същинска част – съдържаща основните въпроси; заключителна част – която може да съдържа и препоръки на изследваното лице по проблема. Важно изискване при съставянето на анкетна карта е въпросите в нея да са предварително добре обмислени, да са формулирани ясно, точно и недвусмислено.

Те трябва да не предполагат стереотипни отговори и да не внушават отговори, желани от изследователя.

Социометрични методи. Социометрията е наука, която изучава поведението на индивида в неговото социално обкръжение. В основата ѝ е проучването на социалния статус на всеки член на социалната група и моделите на социални взаимоотношения, възникващи в нея. Ето защо социометричните методи успешно могат да се прилагат в училищна среда.

Чрез разнообразни социометрични методи учителят може да проучи мястото, което заема всеки ученик от класа (като индивид) в достъпните му социални взаимоотношения. Взаимоотношенията в малката група (класа), най-общо могат да бъдат породени от симпатия, антипатия или безразличие. Те са от изключително значение за социалната адаптация, за социалното благополучие и социалното развитие на всяко лице и група като цяло, защото влияят върху активността, самочувствието и формирането на характера на подрастващите.

В изработването на социометрична карта на ученика могат да се включат различни предпочитания, свързани с учебната дейност, свободното време и емоционалната привързаност. При своя избор ученикът може да посочи няколко имена (едно, две или повече), които да бъдат ранжирани по значимост.

СОЦИОМЕТРИЧНА КАРТА

Вид дейност	Критерии	Избор 1	Избор 2
Учебна дейност	1. С кого искаш да се подготвяш за контролна работа? 2. С кого не искаш да се подготвяш за контролна работа?		
Свободно време	1. Ако имаш един свободен билет за кино (концерт), кого ще поканиш? 2. Кого не би поканил със себе си на кино (концерт)?		
Емоционална привързаност	1. С кого искаш да споделиш своята тайна? 2. С кого не би споделил своята тайна?		

При попълване на картата се очертава социометричният статус на всяко лице от групата, като се оформят както предпочитаните, така и неприетите и отхвърлени лица. Посочените социометрични въпроси са примерни, те могат да бъдат заменени с подобни, които отразяват значими за конкретния възрастов период дейности.

Други подходящи въпроси биха могли да бъдат: С кого предпочиташ (не искаш) да сядаш на един чин?; Кого искаш (не искаш) да поканиш на рождения си ден?

Проективните методи са свързани с понятието „проекция”. Същността на проекцията е несъзнателно приписване на собствени мисли, преживявания, намерения и чувства на други лица или на външния свят, което представлява своеобразен защитен механизъм на „Аз”-а. Чрез този метод се изучават подсъзнателните аспекти на личността. За целта класният ръководител предлага подготвения материал, за да провокира у изследваното лице (ученика) съответно поведение – реакции, емоции, съждения и мнения. Материалът, който се използва при по-малките ученици (I–IV клас), може да бъде петна, цветове, рисунки, картини, а при по-големите – думи, изречения, разкази.

Предимство на проективните методи е, че чрез тях се разкриват състояния на децата, които трудно могат да се диагностицират с помощта на други методи като беседа и наблюдение. Подходящи са при лица с девиации в поведението и характерологични особености. Особено необходими са в случаи, когато учениците имат затруднения в общуването или нежелание за общуване, защото чрез тях се създава непринуден контакт. Чрез тези методи по косвен път се разкриват нагласи, влечения, вътрешни конфликти, афекти, страхове, преживявания и ценностни ориентации на личността.

На вниманието на учителите класни ръководители се предлагат следните лесно приложими проективни техники, чрез които може да се събере полезна информация за личността на учениците.

Разглеждането на сюжетни картини се използва широко в педагогическата практиката. Същността му е в представянето на различни картини или серия от картини, на които са изобразени ситуации, които имат явен и скрит смисъл. Картините се предлагат на изследваните лица за наблюдение. Класният ръководител отбелязва словесните реакции, съжденията, настроението и емоционалното състояние, които сюжетите провокират у учениците.

Друга проективна техника е тази на **незавършените изречения, разкази и случки**. Изследваният ученик трябва да ги довърши, като в този случай той несъзнателно проектира свои преживявания и фантазии, изхождайки от личността си и ценностната си система.

Рисувателните тестове представляват интерес за психолози, социални работници, терапевти, те могат качествено да обогатят работата на класния ръководител. По своята същност рисунката е израз на детската душевност, тя е огледало за личностната експресия. Тълкуването на рисунката предполага наличие на умения за деликатна интерпретация, интуиция и чувствителност.

Използването на детската рисунка е проективна личностна методика със значителна стойност в диагностиката на развитието, тя „... е отражение на равнището на развитие на изобразителните способности, продукт е от цялостното развитие на детето” (Маркова, 2005: 22). В нея намират отражение всички специфични промени в детската психика през различните възрастови периоди.

Предимство на рисувателните тестове е диагностичният им потенциал: чрез тяхното умело и целенасочено използване се изучава вътрешният свят на детето, качествата и характерът на личността, мислите, чувствата, емоциите, настроенията; удобни са за провеждане; дават възможност за изразяване на неосъзнатото и на подсъзнателните импулси; за учениците рисуването е удоволствие, което създава психически комфорт и обогатява опита им.

Отрицателните аспекти на рисувателните тестове са: те представляват снимка на моментното емоционално състояние на учениците, която дава представа за възможностите на детето в определен момент, при определени условия; тестовете се характеризират с елементи на случайност и фрагментарност, а резултатите им имат многозначен и хипотетичен характер. Върху тях оказват влияние разнородни фактори като пол, възраст, социален статус, семейство и др., затова те не могат да заменят други видове диагностични методи и е желателно да се ползват паралелно с тях за събиране на информация.

Съществува голямо разнообразие от рисувателни тестове, които, от своя страна, имат много варианти, чрез които се прилагат. В педагогическата практика се използват различни групи рисувателни тестове, но с оглед спецификата на образователния процес подходящи за приложение в часа на класа са следните рисувателни тестове: „Рисунка на човешка фигура”, „Рисунка на дърво”, „Моето семейство”, „Автопортрет”, рисуване на свободна тема.

Рисувателният тест „Нарисувай човек” на Ф. Гудинъф е един от най-разпространените, срещат се и много негови разновидности, които съдържат основните му елементи. По-популярни негови модификации са тези на Х. Цилер, К. Маховер, М. Клепш и Л. Лоджи, Е. Копиц, Навратил. По-голяма част от изброените автори на модификации са разработили тестовете си за предучилищна възраст, а самият Гудинъф посочва, че тестът му е създаден за деца от 3 до 13 години. Главната му цел е измерване на когнитивната зрелост на децата. Методиката му се основава на наблюденията му, че по нарисуваната от децата фигура може да се оцени нивото на интелектуалното им развитие.

Подходящ за провеждане в началното училище е **тестът „Нарисувай човек” на К. Маховер**. В тази творческа дейност намира израз схващането на авторката, че при изобразяване на човешка фигура съществува тясна връзка между рисуваната фигура и личността на рисуващия. „Рисуването на човек представлява естествено средство за изразяване на телесните нужди и конфликти. Човешката фигура отчетливо се съотнася с подбудите, тревогите, конфликтите и компенсациите, характерни за рисуващия.” (Маркова, 2005: 48).

Целта на теста е да се разкрият някои особености на личността на изследвания ученик, неговият „Аз”-образ, чувства, нагласи и вътрешни конфликти

и компенсаторни реакции. Рисувайки човек обикновено той проектира себе си, т. е. идентифицира се с фигурата. Затова частите на тялото се свързват с особеностите на дейността му и съответно отделните части могат да имат по-голяма значимост заради физически особености и преживявания или поради емоционални проблеми.

Тест „Нарисувай човек под дъжда” (А. Абрамс, А. Емчин). Този тест представлява версия на теста за рисуване на човешка фигура, подходящ е за прилагане при деца и възрастни. Целта му е да се проучат вижданията на човек, който е подложен на символичен стрес (в случая – дъжда) и да се диагностира силата на личността.

Интерпретациите в рисунката изразяват как личността реагира в ситуация на стрес. Ако в рисунката човекът е мокър и няма средство за покриване – това се тълкува като безсилие, безпомощност и изоставеност. Характерно за такава личност е липсата на мотивация за преодоляване на неприятни ситуации и неподготвеност за справяне със собствени сили. Бягащи фигури се рисуват от лица, които не умеят да се справят с обзелото ги безпокойство. Защитни дрехи и чадър рисуват тези, които не изпадат в паника при стресови ситуации и не се чувстват застрашени и угнетени.

Препоръчва се класният ръководител да приложи този тест в часа на класа, за да проучи нагласите и подготвеността на учениците за справяне със стресови ситуации. Въз основа на получените резултати учителят следва да планира подходящи дискусии и целенасочена работа за развитие на умения за справяне с непредвидени ситуации.

Учителят не може да очаква, че чрез рисувателните тестове ще получи отговор на всички въпроси, свързани с личностните особености и взаимоотношения на учениците. Но познаването на основните рисувателни тестове и техните диагностични възможности открива допълнителна възможност пред педагога за изучаване на вътрешния свят на ученика и за установяване на пълноценна комуникация и експресия чрез детската рисунка, като средство за своеобразен невербален контакт.

Представените в изложението диагностични методи не изчерпват всички възможности в дейността на учителя. А и универсални методи няма, защото всеки ученик е уникален и неповторим, затова от педагога се изисква всеки път да намери онзи подход и решения, които са адекватни за конкретната личност. Дейността на класния ръководител протича в динамични условия, съпътствани от непрекъснато изменящи се, непредвидими и неповторими обстоятелства и ситуации. Затова учителят класен ръководител трябва да притежава педагогическа интуиция, знания, умения и компетентности, за да използва ефективно диагностичните методи в образователния процес.

ЛИТЕРАТУРА

- Батоева, Д., Попов, Т. & Драголова, Е. (2006). *Педагогическа и психологическа диагностика*. София: Аскони-Издат.
- Бижков, Г. (2002). *Методология и методи на педагогическите изследвания*. София.
- Попова, Л. (2010). *Класният ръководител и образователните взаимодействия в началното училище*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”.
- Маркова, Д. (2005). *Диагностични възможности на детската рисунка*. София: Веда Словена – ЖГ.

SOME ASPECTS OF THE DIAGNOSTICAL ACTIVITY OF A CLASS-TEACHER

Abstract. The article explains the specific activities, used by class-teachers when they work with students. Also the article provides the reader with useful diagnostical methods how to interact with the students more successfully, in order to socialize the future generation.

Assoc. Prof. Lyubomira Popova, PhD

✉ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo
5003 Veliko Turnovo, Bulgaria
E-mail: lubomirapopova@abv.bg